

B. Н. БОЛЬШАКОВ

Вадим Натанович Большаков, доцент
Національного університету біоресурсів і
природокористування

РОЛЬ ДОВІДКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ФОНДІВ У ПРАВОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МОНІТОРИНГУ В АПК УКРАЇНИ

У запропонованій статті розкриваються можливості правового забезпечення моніторингу в АПК України за допомогою довідково-інформаційних фондів (ДІФів), які використовуються для планування та підготовки використання спеціальної техніки та спеціальної тактики при проведенні окремих варіантів моніторингу в АПК України. Такі можливості можуть бути винайдені завдяки використанню інформаційних ресурсів. Інформаційними ресурсами моніторингу є люди, документальні джерела інформації, засоби зв'язку.

Ці інформаційні ресурси можуть використовуватися для створення довідково-інформаційних фондів спеціальної тактики та спеціальної техніки, методик виявлення слідів використання спеціальної техніки та прийомів спеціальної тактики при плануванні моніторингових досліджень, а також для створення фондів із технічних, технологічних і економічних новин, добутих при проведенні моніторингу в АПК України, до того ж створення методик виявлення технічних, технологічних і економічних новин, для використання при плануванні розробок та закупівель технічних і технологічних засобів для АПК України. Необхідність створення ДІФів при проведенні моніторингу в АПК підтверджується і наявністю рішень розвідувальних структур США про випуск системи інформаційно-аналітичного забезпечення «Intellipedia». Датою початку робіт з реалізації цього проекту вважається 17 квітня 2006 р. Повідомлялося, що в цій системі будуть зберігатися «...дані, що представляють інтерес для майбутніх поколінь американської розвідки». Зокрема там будуть зосереджені дані про всі особливості виробництв, які будь-коли цікавили розвідоргани, а також про операції та концепції розвідувальних відомств США. Джон Негропонте (колишній директор національної розвідки США, зараз перший заступник держсекретаря США) офіційно анонсував проект «Intellipedia», який дозволить аналітикам з ЦРУ, УНБ, і ФБР доповнювати і редактувати інформацію урядового характеру обмеженого доступу. На сьогодні, зі слів Негропонте, «Intellipedia» використовується при складанні щорічного звіту, відомого також як «національна розвідувальна оцінка», де традиційно висвітлюються всі пріоритети розвідувальних структур США – від боротьби з тероризмом до політики щодо країн третього світу. Очікується, що в подальшому, на базі цієї системи, буде складатися щомісячний звіт про розвідувальну діяльність США для президента США¹. Особливостями використання інформаційного ресурсу при плануванні та підготовці використання спеціальної техніки та спеціальної тактики при проведенні окремих моніторингових досліджень в агропромисловому комплексі України, на основі створених ДІФів, є правове забезпечення цієї діяльності. До складу правового забезпечення моніторингових досліджень можуть входити наступні його види:

- криміналістичне забезпечення спеціальних операцій;
- обґрунтування стану крайньої необхідності при проведенні спеціальних операцій в АПК України;
- виключення порушень закону при проведенні спеціальних операцій в АПК України.

При цьому криміналістичне забезпечення моніторингових операцій в АПК України необхідне для виявлення слідів окремих осіб та їх дій в зоні проведення спеціальної операції, а також для маскування слідів операторів та їхніх дій. Правове забезпечення пред-

ставляє собою аналіз відповідного розділу законодавства, а, можливо, і редагування його, з метою запобігання порушенням закону при проведенні спеціальних операцій в АПК. До того ж, правове забезпечення проведення спеціальних моніторингових операцій може полягати в обґрунтуванні законності стану крайньої необхідності, що зумовлюється завданнями та наслідками їх вирішення для забезпечення безпеки країни.

Фонд – це, за загальним визначенням, грошові або матеріальні засоби, призначені для забезпечення виконання поставленої задачі, або ті що складають основні ресурси та запаси будь-чого².

Таким чином, ДІФ зі спеціальної тактики, що може використовуватись у спеціальних операціях при проведенні моніторингу в АПК України, – це матеріальні засоби і основний інформаційний ресурс, призначений для розробки спеціальних операцій з моніторингу.

Для створення ДІФів доцільно використовувати наробки попередніх років. Так, наприклад, одним із перших ДІФів зі спеціальної тактики можна вважати збірник «Асы шпионажа», виданий Аленом Далесом, першим директором ЦРУ США. У передмові до нього А. Далес писав: «Випуском цього збірника я зовсім не збирався розважати читача розповідями, інколи авантюрного характеру, а переслідував перш за все мету розкрити характер: особливості роботи сучасних секретних служб, використовуючи опубліковані в різний час і в різних країнах матеріали. Виходячи з цих міркувань, я розташував наведені в книзі історії за визначеними категоріями професійної агентурної діяльності. Кожна з них висвітлює тей чи інший характерний аспект, на що я звертаю увагу читача як на початку відповідної статті, так і в самому творі³.

Необхідно зазначити, що ДІФ «Асы шпионажа» вміщує приклади тактики проведення спеціальних операцій в умовах, що класифікуються як бойові дії та військові конфлікти.

Дуже інформативним ДІФом зі спеціальної тактики є збірник І. А. Дамаскіна «100 великих операцій спецслужб.»⁴. В післямові до книги зазначено: «Багато великих революцій, найрізноманітніших соціально-політичних і економічних потрясінь в історії людства, часто ставали можливими лише завдяки вдало проведеним спеціальним операціям. Деякі з операцій служб були безкровними, «інтелектуальними», деякі – кровавими. В одних брали участь десятки і навіть сотні людей, інші втілювалися лише однією людиною. Багато з них прославилися на весь світ, а деякі практично невідомі. В будь-якому випадку кожна віртуозна операція являла собою складний комплекс точно зважених дій і тому, як наслідок, завжди викликали особливий інтерес читачів. У цій книзі представлена саме цікаві операції від античної доби і раннього середньовіччя до наших днів.

Щодо цього ДІФу можна сказати, що інформація, наведена в ньому, може використовуватись для планування спеціальних операцій з моніторингу в АПК.

Добре поставлену службу економічної розвідки мав ще стародавній Рим: він збирав докладні відомості про своїх сусідів та потенційних супротивників з багатьох економічних аспектів, у тому числі про клімат, стан доріг, родючість земель, працелюбність населення, наявність продовольчих запасів, про місця зберігання і розмір скарбів, накопичених церквою та правителями. Усі ці відомості виявлялися розвідкою і згодом скарби опинялися в «сейфах» Римської імперії. Не випадково, сьогодні вченім не трапляються скарби римської епохи, є більш ранні, чи більш піздні, а цих немає⁵. Вилучення скарбів Римською Імперією, завдяки інформації економічної розвідки, є підтвердженням її ефективності. Особливо треба звернути увагу в цьому прикладі на точність визначення мети розвідки, що необхідно при постановці основної задачі для економічної (промислової, ділової, конкурентної) розвідки на відповідній стадії розробки спеціальної операції з моніторингу. Якщо перші дві складових ДІФу спеціальної тактики відносяться до формулювання основної мети моніторингу в АПК, то наступні дві – розкривають можливості спеціальної тактики для отримання необхідних відомостей. Так, шпигуни римського імператора Юстиніана – мандрівні персидські дервіши розкрили секрет виробництва шовку, завдяки тому, що привезли з Китаю шовковичну гусінь у порожнинах своїх посохів⁶. В даному випадку інформація одержана завдяки ефективному, з точки зору спеціальної техніки, використанню засобу спеціальної техніки – тайника, замаскова-

ного під посох. У свою чергу, японці посилали до Китаю офіційну делегацію з метою запросити до Японії китайських майстрів з виробництва шовку, хоча наперед знали, що їм відмовлять. Делегація провела при дворі китайського імператора деякий час, і вела себе так уміло, що вивідала усі секрети, і незабаром, Японія теж стала виробляти шовк. В цьому прикладі яскраво видно, як слід використовувати джерела інформації. Інформація від обізнаних осіб може бути отримана як в результаті прямого конфіденційного співробітництва, так і в результаті скритого опитування, тактика якого збігається з усним опитуванням. В якості рекомендацій зі спеціальної тактики в такому випадку, доцільно використовувати переконання, примушування, маніпулювання, вивідування інформації, діагностування брехні, використовувати «поліграф» при опитуванні. Необхідно відміти, що зазначене є також і рекомендацією з криміналістичного забезпечення слідчих дій, тобто допиту. Тому зазначені рекомендації можна також вважати і правовим (криміналістичним) забезпеченням спеціальної операції по добуванню інформації.

Першим фахівцем з економічного та військово-промислового шпигунства можна, без перебільшення, вважати монгольського завойовника Чингісхана. Жодного походу він не починав без вивчення економічної обстановки на території майбутнього супротивника, а саме природних скарбів, наявності корисних копалин, рівня розвитку ремесел та військової справи, прихованых скарбів. Завдяки допомозі шпигунів до Чингісхана і його найближчих спадкоємців потрапили скарби китайських царів та багдадських халіфів. Своєрідним був підхід Чингісхана до того, що сьогодня класифікується, як «ноу-хау». Слід підкреслити, що поголовно знищуючи населення завойованих міст, Чингісхан зберігав життя майстрам-зброярам, златоковалям, архітекторам та іншим людям, що володіли таємницями ремесла.

З розвитком суспільства, об'єктів для промислового шпигунства більшало. Поступово шпигунство ставало, навіть, законним. Наприклад, декрет французького уряду 1791 року, визнавав «за кожним, хто перший привезе у Францію будь-який зарубіжний промисел, такі ж пільги, якими б користувався його винахідник», фактично заохочувалось промислове шпигунство⁷. Цей приклад красномовно свідчить про необхідність правового забезпечення моніторингу в АПК, тобто необхідність аналізу законодавства країни, з метою запобігання порушенню закону при проведенні спеціальної операції.

В кінці XVI сторіччя в Манчестері виникла «Асоціація боротьби з патентами та монополіями» – перша організація, що заохочувала промислове шпигунство. Поступово Асоціація, яка підтримувалась державою та промисловцями, перетворилася на важливий фактор як промислового розвитку, так і політики. У шпигунство залучались все нові особи, і серед них не тільки платні шпигуни, а й учні та фахівці зі світовим ім'ям⁸.

Думка про те, що якістю пива можна помститись за поразку в війні, здається цікавою. Але саме нею керувався Луї Пастер, після закінчення війни 1870 року, коли, добувши рецепти німецького пива, створив своє, французьке яке мало якість вищу ніж те, що вироблялось у Німеччині. В своєму патенті Пастер написав: «Це буде пиво національного реваншу...» У відповідь німці заслали шпигунів у Францію, які здобули пастерівський секрет, і... рівновагу було відновлено⁹. Це свідчить про те, що навіть великі вчені (Луї Пастер) для розробки своїх наукових ідей застосовували засоби промислового шпигунства.

До промислового шпигунства почали залучати фахівців самих різних професій, зокрема адвокатів. Задача останніх полягала в інструктажі, як далеко можуть заходити особи, що займаються промисловим шпигунством, у своїх діях, а оскільки в законодавстві багатьох країн маються великі прогалини, то, виявляється, що дуже далеко! Наприклад, якщо англієць промисловець, що залишив у кабінеті відвідувача, повернувшись, застане його за фотографуванням своїх секретних документів або макетів, то він анічогісінко не зможе вдіяти. Тут немає ніякого порушення недоторканості житла, а фотоапарат і фотоплівка належать відвідувачеві, і, відповідно до англійських законів, постраждалий не може вилучити їх. Якщо ж він спробує побити шпигуна, то може бути притягнений до відповідальності за побиття і поранення¹⁰.

Цей приклад красномовно свідчить про необхідність правового забезпечення моніторингу в АПК – аналізу законодавства відповідної країни, з метою запобіганню порушення закону при проведенні спеціальної операції. Необхідно зазначити, що для

більш ефективного проведення цього заходу – аналізу законодавства країни з метою запобігання порушення законодавства – необхідно залучати фахівців із відповідних галузей права.

При проведенні заходів із промислового шпигунства (промислової та комерційної розвідки, моніторингу) використовуються різні неточності в законодавстві інших країн. Тому промислове шпигунство тим ефективніше, чимвищий рівень професійної підготовки фахівців, що займаються ним, і чимвищий рівень організації проведення цієї роботи.

На сучасному етапі дуже ефективним був і залишається японський промисловий шпіонаж, поставлений на державну основу. Існує неправильне уявлення, що стрибок японської індустрії почався лише після Другої світової війни. Однак, Японія вступила на шлях індустріалізації ще наприкінці XIX століття. Усіма правдами і неправдами вона прагнула наздогнати передові країни світу. Спочатку японці виманювали промислові секрети, обіцяючи розміщати свої замовлення, але незабаром цей їхній виверт розкрили. Приводом для викриття послужив цікавий інцидент. Японці попросили надати їм для ознайомлення один екземпляр насоса, обіцяючи зробити велике замовлення. Випадково, у зразку, що їм був запропонований, мався дефект – діра в циліндрі, відповідним чином закрита болтом із двома гайками. Японці скопіювали насос, буквально, у вигляді, як його побачили, тобто з дірою, болтом і гайками. Цей випадок мав широку огласку, і японці заслужено набули репутацію «підробників».

Однак японські шпигуни і вчені продовжували посилено працювати, крадучи чужі секрети, вносячи корективи у виробництво, удосконалюючи старе і винаходячи нове. Незабаром японці вже освоїли виготовлення бездимного пороху, торпед, новітні способи лиття сталі, техніку виготовлення електричних прожекторів великої потужності. Здобувши за допомогою шпигунства секрет виробництва високоякісних оптических лінз, японці викинули на ринок фотоапарати високої якості за цінами, конкурувати з якими було не можливо. Таке ж сталося і з виробництвом велосипедів. Починаючи з 1910 року напис «Зроблене в Японії» став символом високоякісного і дешевого товару. До сьогодні японські покупці, туристи, студенти заполоняють європейські й американські міста і кожний, як бджола у вулиці, тягне у Японію нові промислові секрети, тим більше, що японський кодекс моральності й побуту, відомий під назвою «Бу сідо», зобов'язує кожного японця здійснювати шпигунство на користь держави і монарха, вважаючи це проявом честі і обов'язку¹¹.

Було б наївно намагатися, навіть, просто перелічити усі винаходи або методи виробництва, викрадені в XIX і XX століттях. Мабуть, немає жодного більш-менш ефективного об'єкта військової або цивільної промисловості, що не став би предметом уваги зарубіжних розвідок.

Завданням шпигунства ставало не тільки отримання результатів вже завершених винаходів, формул і методів, але й виявлення винаходу на початковій його стадії, заявок на одержання патентів, винахідників і дрібних лабораторій, що терплять фінансові труднощі, що дозволило б потім використовувати їх у своїх інтересах та дало б можливість заволодіння секретами «ноу-хая», організації «витоку мізків» і цілого ряду інших брудних і хитромудрих методів. Боротьба з ними велася завжди не менш витонченими способами, які і стали прообразом промислової контррозвідки.

Наполеон, імператор Франції, дуже заохочував промислове шпигунство. Він оголосив щось на кшталт конкурсу і запропонував ряд премій за виготовлення будь-яким методом – викраденням чи винаходом – кращих сортів сталі. Переможцем конкурсу став Фрідріх Крупп, який скупив у шпигунів нечисленну кількість секретних формул сталі. Альфред Крупп – син Фрідріха Круппа, прийнявши спадок батька з негативним балансом, зайнявся промисловим шпигунством і дуже скоро разбогатів, оволодівши рядом виробничих секретів.

Боротьба між великими компаніями потребувала залучення все нових шпигунів та контррозвідників. Витрати на них вже у 1938 р. складали понад один мільярд долларів.

Вже в ті часи досвічені фахівці вважали, що важливим завданням є не тільки розвідка, а й контррозвідка, введення в оману супротивника та приховування своїх до-

сягнень. І в цьому відзначився Альфред Круп, власник концерну Крупів, у 1920 р. він заснував в Ессені бюро, яке почало займатися промисловим шпигунством. Це бюро, наприклад, зуміло викрасти у Франції конфісковану під час Першої світової війни, гигантську гармату, з якої у 1918 р. стріляли по Парижу. Цю гармату замаскували під заводську трубу і вивезли у Німеччину. Необхідно зазначити, що викраденням гармати «Великої Берти» займалися не спеціальні служби держави, а бюро промислового шпигунства приватного концерну. Випадок з Крупом є прикладом використання правового забезпечення в моніторингу в АПК, а маскування – це приклад використанням криміналістичного забезпечення.

При цьому чим оригінальнішим є елемент ДІФу, що використовується, тим складнішою є розробка контррозвідувального заходу. Як приклад необхідності розробки складних контррозвідувальних заходів можна розглянути такий історичний факт: великий хімік Менделєєв у Франції за допомогою простого підрахунку вагонів з хімічною сировиною, що приходили на пороховий завод, розрахував формулу бездимного пороху¹². Слід підкреслити, що ніякі стандартні контррозвідувальні заходи не зможуть цьому перешкодити. Менделєєв не зробив жодної дії, яку можна було б кваліфікувати як шпигунство. З цього прикладу можна зробити висновок про необхідність залучення до збору та аналізу моніторингової (розвідувальної) інформації вчених і фахівців та використання методів системного аналізу для обробки цієї інформації з метою створення нових продуктів.

Слід окремо зазначити, що у зв'язку з тим, що моніторинг (конкурентна розвідка, промислова розвідка, бізнес-розвідка) повинен проводитися без порушень законодавства, перед проведенням кожної спеціальної операції з моніторингу треба проводити контроль правового забезпечення, тобто при плануванні та виконанні спеціальної операції з моніторингу необхідно проводити аналіз законодавства щодо правоводозволеності дій, які будуть проведені в АПК України.

Але існує філофський вислів: «Не можна порушувати закон, але обходити його можна і необхідно».

Так, наприклад, в США визнають допустимість застосування методів підкупу за кордоном.

Єдиним виключенням є виплати, що за результатами аналізу порушують закон про корупцію в справах з іноземними організаціями від 1977 р., прийнятий після того, як з'ясувалося, що великі суми грошей були передані іноземним високопосадовцям у зв'язку з продажем американських літаків. Це означає, що хабарі, призначенні для збути або початку нового бізнесу, дозволяються тільки по виплатах, що прискорюють прийняття рішень або спрямовані на прискорення процесу реєстрації бізнесу¹³.

Так проведення системного (стратегічного та тактичного) аналізу правового забезпечення бізнесу іноземних фірм та створення ДІФу зі спеціальною тактикою правового забезпечення для виключення порушень закону в АПК України може сприяти зменшенню порушень закону при проведенні моніторингу в АПК України .

¹ США формирует энциклопедию национальной разведки «Intelliipedia» //Зарубежное военное обозрение. – № 5. – 2007. – С. 67.

² Украинский советский энциклопедический словарь. Т. 3. – К.: УСС, 1989. – С 520.

³ Аллен Даллас. Асы шпионажа. – М.: Центрполиграф, 2002. – 445 с. – С. 13-14.

⁴ Інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємництва (методи та їх застосування). Кн. 1. – К.: ЧП «Познішев», 2007 – 752 с. – С 5.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Дамаскин И. А. Сто великих операций спецслужб. – М.: ВЕЧЕ, 2003. – 510 с. – С. 67.

¹³ Деревицкий А. Коммерческая разведка. – СПб: «ПИТЕР», 2006. – 207 с. – С. 159-160.

Отримано 13.01.2009

Резюме

В статье раскрываются возможности правового обеспечения мониторинга в АПК Украины с помощью справочно-информационных фондов (СИФов), которые используются для проведения планирования и подготовки использования спецтехники и спецтактики для проведения отдельных спецопераций мониторинга в АПК Украины.

В. Д. СИДОР

Вікторія Дмитрівна Сидор, кандидат юридичних наук, доцент Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ОРЕНДНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Право оренди землі являє собою право володіння і використання земельних ділянок у визначених цілях на певних умовах. Право оренди є похідним від права власності на землю. Економічний інтерес у земельних орендних правовідносинах проявляється в тому, що земля використовується як умова будь-якого виробництва, як об'єкт господарювання, як територіально-просторовий базис і як засіб виробництва, що приносить вигоду і дохід власникам чи користувачам землі. В умовах земельної та аграрної реформи вивчення змісту земельних орендних правовідносин набуває особливої актуальності.

В сучасній земельно-правовій літературі різноманітні аспекти земельної оренди досліджувалися в працях В. І. Андрейцева, Н. Ільницької, І. І. Каракаша, П. Ф. Кулинич, О. О. Погрібного, В. І. Семчика, В. А. Сонюк, Н. І. Титової, В. Т. Федоровича, М. В. Шульги та інших.

Земельна оренда в Україні почала розвиватися до скасування кріпацтва, а після його скасування оренда земель отримала своє правове забезпечення. В літературі відзначається, що на початку ХХ століття роль оренди в земельному обігу була значно вагомішою, ніж роль купівлі-продажу, і не лише тому, що оренда була єдиним доступним засобом мобілізації землі в межах надільного землеволодіння, але й інструментом стабілізації інтересів власників землі в отриманні доходів. В дореволюційній Україні орендодавцями були поміщики, держава, селянські громади і монастири, а орендарями земель були в основному селяни одноособово або в складі громади. В той історичний період правове регулювання оренди земель здійснювалося нормами цивільного права, оськільки тільки передбачалося зародження земельного законодавства.

В 1917 р. орендні правовідносини припинили своє існування у зв'язку з націоналізацією землі та інших природних ресурсів. У 20-30 рр. минулого століття право оренди засобів виробництва, в тому числі і землі, на короткий проміжок часу легалізувалося, але надалі було повністю заборонене. З 1937 р. здача в оренду земель сільськогосподарського призначення була заборонена. З того часу земля та інші природні ресурси були вилучені із цивільного обігу і всі правочини, що порушують право державної власності, визнавалися недійсними¹. Отже, протягом тривалого часу – з кінця 30-х до кінця 80-х р.р., оренда сільськогосподарських земель у нашій країні була під забороною².